

## MÜTALİƏ MƏDƏNİYYƏTİ VƏ FASILƏSİZ TƏHSİL SİSTEMİ

Azərbaycan Respublikasının öz müstəqilliyini elan etməsi xalqımızın qarşısında mühüm vəzifələr qoymuşdur. Yeni nəslin formalaşması, şəxsiyyətin ahəngdar inkişafı müasir dövrün ən aktual məsələlərindən biri kimi diqqət mərkəzindədir. Bu istiqamətdə inkişafımıza kömək etməkdə bəşər cəmiyyətinin sənəd yaddaşı olan kitabxanalar aparıcı rol oynamalı, öz informasiya potensialından oxucuların məqsədyönlü şəkildə istifadə etmələrinə hərtərəfli kömək göstərməlidir. Bu gün cəmiyyət həyatının bütün sahələrində olduğu kimi, özündə milli və ümumbəşəri bilikləri əks etdirən, çap əsərləri və digər məlumat daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, xalqın sənəd yaddaşını formalaşdıran kitabxana müəssisələri də özünün əsaslı dəyişikliklər dövrünü yaşayır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kitabxanaların yeni iqtisadi mexanizmə uyğunlaşması ən aktual problemlərdən biri kimi meydana çıxır. Müasir dövrdə geniş oxucu kütlələrinin dünyagörüşünün düzgün istiqamətləndirilməsi, təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi, mütaliə üçün kitabın seçilməsi, oxunmuş materialın mənimsənilməsi, bir sözlə, mütaliə mədəniyyəti vərdişlərinə yiyələnməsi üçün kitabxanaların fəaliyyətinin fasiləsizliyi təmin olunmalıdır.

Fasiləsiz təhsil sistemində kitabxanaların əsas xidməti müxtəlif yaş qruplarında olan geniş oxucu kütlələrini, o cümlədən ayrı-ayrı peşə sahiblərini yüksək səviyyədə kitab və digər məlumat mənbələri ilə təmin etməkdən ibarətdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Amerika kitabxanaşünasları fasiləsiz təhsil sistemini yaşlılar üçün kütləvi kitabxana xidmətinin əsası kimi qiymətləndirirlər. Bu məsələyə belə baxış dərin sosial köklərə əsaslanır ki, bu da cəmiyyətin həyatındakı müxtəlif dəyişikliklərlə bağlıdır. Fasiləsiz təhsil anlayışı ilə yanaşı xüsusi bir anlayış – şəxsi təhsil anlayışı da geniş yayılmışdır. Bu anlayışın özündə müntəzəmlik və ardıcılıq ideyası əks olunmuşdur. Bunun məqsədi insanın əmək fəaliyyəti və ictimai fəaliyyətindən asılı olaraq tələbat hiss olunan biliklər ehtiyatı toplamaq və onu yeniləşdirmək, zənginləşdirməkdir. Şəxsi təhsil mütaliənin fasiləsiz təhsilə kömək edən mürəkkəb formasıdır (5, 61).

Şəxsi təhsil eyni zamanda biliklərə yiyələnməyin əsas yollarından biridir. O, ictimai həyatın inkişafı ilə yanaşı gedir. Müasir həyatın hadisələrində şüurlu və fəal iştirak etmək bilavasitə şəxsi təhsillə mümkündür. Şəxsi təhsil elmi nailiyyətlərin geniş xalq kütlələrinin sərvətinə çevrilməsinə kömək edir. Lakin kitabxana işinin düzgün və geniş təşkili olmadan şəxsi təhsil işi inkişaf edə bilməz.

Məlumdur ki, insan «formal» təhsillə həyatının yalnız birinci 10-15 ilini bağlı olur, sonra isə əlavə bilik almaq üçün sərbəst, şəxsi və ya əlavə təhsilin mühümlüyü ortaya çıxır. Bu proses isə az və ya çox dərəcədə alternativ olaraq, fasiləsiz təhsil anlayışını, yəni daimi, həyati ömürlük təhsili – şəxsi təhsili, sərbəst bilik almağı yaradır (10, 25).

Fasiləsiz təhsil deyərkən müxtəlif növ tədris müəssisələri, həmçinin şəxsi təhsil yolu ilə bilik, bacarıq və vərdişlərin əldə olunması və təkmilləşməsi üzrə sistemli, məqsədyönlü fəaliyyət nəzərdə tutulur. Fasiləsiz təhsil sistemi geniş anlayışdır. Buraya məktəbəqədər tərbiyə müəssisələri, əyani ümumtəhsil məktəbləri, müxtəlif texniki peşə məktəbləri, əyani və qiyabi orta ixtisas və ali məktəbləri, aspirantura, institutlar, fakültələr, ixtisasartırma kursları və əhalinin bilik əldə etməsinin digər formaları və növləri aid edilir. Bu təhsil ömür boyu davam edən proses kimi cəmiyyətin istehsal qüvvələrinin inkişafına səbəb olur, həmçinin şəxsiyyətin öz tələbatlarına, onun hərtərəfli, harmonik inkişafına uyğun gəlir.

Pedaqoji mətbuatda fasiləsiz təhsilə adətən baza təhsilinin sadə davamı, böyüklərin bütün şüurlu həyatı boyu təhsil və şəxsi təhsillə əhatə olunması kimi baxılır. Fasiləsiz təhsili yüksələn xətt boyunca (sadə bilik, bacarıq və vərdişlərin öyrənilməsindən başlayaraq daha mürəkkəb bilik, bacarıq və vərdişlərin öyrənilməsinə doğru) inkişaf edən proses kimi, başqa sözlə, xüsusi təhsillə şəxsi təhsilin əlaqəli ixtisas fəaliyyətinin ardıcıl növbələşdirilməsi kimi xarakterizə etmək olar.

Bütün inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi respublikamızda da insanların müəyyən ixtisas və peşələrə yiyələnməsi üçün ali və orta ixtisas məktəblərinin bütöv şəbəkəsi fəaliyyət göstərir. Amma nəinki ümumtəhsil, hətta ali və orta ixtisas məktəblərinin tədris proqramında nəzərdə tutulan biliklər belə insanın həyata fəal müdaxiləsi üçün kifayət deyildir. Heç bir ali məktəb mütəxəssisə müəyyən ixtisas üzrə, müasir həyatın tələbi həcmində məlumat və biliklər məcmuunu verə bilmir. Ona görə də zamanın tələbinə uyğun şəkildə rəsmi təhsillə şəxsi təhsilin mütləqi paralel getməlidir. «Şəxsi təhsil» dedikdə oxucunun hər hansı bir fənni kitab üzərində işləmək yolu ilə öyrənməsi və bilik əldə etməsi nəzərdə tutulur. Təhsilin bu forması təkcə öz ümumi biliyini artırmaq istəyənləri deyil, orta və ali savadlı mütəxəssisləri, ümumiyyətlə, bütün ziyalıları əhatə etməlidir. Şəxsi təhsilin əsas məqsədi yeganə, ayrılmaz həyatı – bizi əhatə edən və daim inkişafda olan həyatı öyrənməkdir (10, 27).

Bilik xatirinə və həyatı başa düşmə naminə onların hamısını birlikdə, bütövlükdə öyrənmək lazımdır. Elmin və texnikanın sürətlə inkişaf etdiyi bir şəraitdə bilik ehtiyatının daimi, müntəzəm şəkildə zənginləşdirilməsində əhaliyə konkret kömək göstərilməsi kitabxana prosesinin mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edir. Oxucuların şəxsi təhsil tələbatlarını ödəməyi bacarmaq da kitabxanaların əsas vəzifələrindəndir.

Şəxsi təhsilin təhsil müəssisələrindən kənarında, müstəqil iş prosesində əldə edilən ən çox yayılmış üsulu mütləqiədir. Kitabxanalar yalnız şəxsi təhsilə maraq göstərən oxucuları deyil, həmçinin bütün oxucuları şəxsi təhsilə cəlb etməlidir. Çünki kitabxana işinin düzgün və geniş təşkili olmadan şəxsi təhsil işi inkişaf edə bilməz. Şəxsi təhsil elmi nailiyyətlərin geniş xalq kütlələrinin sərəvətinə çevrilməsinə kömək edir. Müasir həyatın hadisələrində şüurlu və fəal şəkildə iştirak etmək yalnız şəxsi təhsillə mümkündür. Cəmiyyət üzvlərinin mədəni səviyyəsi yüksəldikcə hər kəsin biliyə tələbatı artır. Elmin, mədəniyyətin, xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində çalışan, müxtəlif təhsil səviyyəsinə malik olan şəxslər peşə biliklərini kamilləşdirir, siyasi cəhətdən savadlı və mədəni olmağa cəhd edirlər. Bu baxımdan hər bir oxucu qrupu şəxsi təhsilə meyl edir və özünə

lazım olan məlumatı və ədəbiyyatı ilk növbədə kitabxanalardan alır. Şəxsi təhsillə məşğul olanlar üçün kitablar, qəzetlər, jurnallar bilik mənbəyi olmuş və olaraq də qalır. Şəxsi təhsil və şəxsi təhsil mütaliəsinin məqsədi müxtəlif ola bilər: elmi, ictimai-siyasi, ümummədəni biliklərin əldə edilməsi və s. Şəxsi təhsilin məqsədi - bizi əhatə edən və daim inkişafda olan həyatı öyrənməkdir. Təsadüfi deyil ki, professor A.Vladislavlev şəxsi təhsil və şəxsi təhsil mütaliəsini fasiləsiz təhsilin əsas komponentlərinə aid etmişdir.

Fasiləsiz təhsil konsepsiyasına görə bütün insanlar, bütün yaş dövrlərində əldə etdikləri bilik və bacarıqları dərinləşdirməli, genişləndirməli, yeniləşdirməli, daim öz dünyagörüşünü inkişaf etdirməli, ixtisaslarını təkmilləşdirməlidirlər. Çünki bunlar fasiləsiz təhsilin əsas məqsədidir.

Fasiləsiz təhsil sistemində təhsil müəssisələri və digər ictimai və dövlət institutları fəaliyyət göstərirlər. Onlar isə bilavasitə təhsil təyinatlı olmayıb, bilavasitə, yəni dolaylı yolla əhalinin təhsili ilə məşğul olurlar. Ümumiyyətlə, cəmiyyəti üç əhali qrupuna ayırırlar ki, bunlar da aşağıdakılar hesab olunur:

1. İctimai istehsalata potensial faydası olan nəsil (bağca yaşlılar, şagirdlər, tələbələr);
2. Hazırda ictimai istehsalatda iştirak edən nəsil (işləyən əhali);
3. Keçmişdə işləyən əhali (təqaüdcülər) (12, 8).

Əhalinin bu üç qrupuna müvafiq olaraq fasiləsiz təhsilin təşkili formaları məktəbəqədər, məktəb və məktəbdən sonrakı mərhələlərə bölünür. Qeyd etmək lazımdır ki, birinci və ikinci qrupun bütün formalarının əsas vəzifəsi insanı sonrakı – fasiləsiz təhsilə hazırlamaqdan ibarətdir.

Fasiləsiz təhsilin təşkilinin birinci mərhələsində – məktəbəqədər dövrdə uşaq ilkin tərbiyəni evdə alır. Fasiləsiz təhsilin bu mərhələsində ikinci əsas forma – məktəbəqədər müəssisələr, əsasən uşaq bağçalarıdır. Uşaqlar məktəbə gedənə qədər birinci sinif şagirdlərinə lazım olan müəyyən bilik səviyyəsinə uşaq bağçalarında malik olurlar. Bu mərhələnin fasiləsiz təhsil formalarına elmi-kütləvi ədəbiyyat, kino, radio, televiziya, teatr, didaktik oyunlar da daxildir.

Fasiləsiz təhsilin ikinci mərhələsi məktəb dövrüdür. Uşaqlar bu mərhələyə 7 yaşında daxil olur, orta, orta ixtisas və ali təhsil almaqla onu bitirirlər. Bu dövrdə fasiləsiz təhsilin əsas elementi ümumtəhsil məktəbidir. Bu dövr onunla xarakterizə olunur ki, yetişməkdə olan nəsil ümumi və ilkin ixtisas təhsili əldə edir. Bu zaman təhsil alanlar, təhsil proqramlarından başqa öz ixtisas maraqlarını digər məktəbdənkənar müəssisələrdə – kitabxanalarda, muzeylərdə və s. də inkişaf etdirirlər.

Fasiləsiz təhsilin üçüncü mərhələsi məktəbdən sonrakı dövr – fasiləsiz təhsil konsepsiyası böyüklərin təhsilini əhalinin fasiləsiz intellektual inkişafı sisteminin vacib hissəsi kimi nəzərdən keçirir. Böyüklərin fasiləsiz təhsili üç istiqamətdə təşkil olunur:

1. Orta, orta ixtisas, ali təhsilli xalq təsərrüfatı mütəxəssislərinə ixtisaslarının artırılmasında, elmi-texniki tərəqqi, elm, texnika, texnologiya, istehsalatın təşkili və idarə olunmasındakı dəyişikliklər fasiləsiz təhsili tələb edir;

2. Fasiləsiz təhsilin ikinci istiqaməti ixtisasın artırılması ilə yanaşı, yeni ixtisasların öyrənilməsi, elmin yeni aspektlərinin öyrənilməsidir. Bu, praktikumlar, kurslar, seminarlar, təhsil-istehsalat kombinatları və s. tərəfindən həyata keçirilir;

3. Böyüklərin təhsilinin üçüncü istiqaməti zəhmətkeşlərin ideya-siyasi səviyyəsinin mədəniyyətinin, ümumi təhsil səviyyəsinin yüksəlməsidir. Bu, digər istiqamətlər içərisində ən vacibidir.

Hər bir vətəndaşın öz ümümtəhsil, ixtisas, mədəni səviyyəsini yüksəltməsi yalnız ictimai inkişafın müasir mərhələsinin deyil, həmçinin insanların öz maraqlarından irəli gəlir.

Fasiləsiz təhsil sisteminin geniş inkişaf etdiyi Amerikada aparılan tədqiqatlar göstərir ki, böyük (yaşlılar) sinif məşğələlərindən qaçaraq, sərbəst şəxsi təhsilə daha çox meyl edirlər. Onların şəxsi təhsilinə əməli kömək göstərmək üçün bütün kitabxanaçılar da hazır olmalıdırlar. Müxtəlif qrup oxucuların şəxsi təhsilini təşkil edərkən onların təhsil səviyyəsini və şəxsi təhsil mütaliəsinə hazırlıq dərəcəsini nəzərə alarkən kitabxana informasiya axtarışı vərdişlərinə malik olmağa gömək edir, səmərəli mütaliə sistemini, oxunmuş materialı dərk etmək qabiliyyətini inkişaf etdirir, kitabdan öyrəndiklərini təcrübədə tətbiq etməyə kömək edir. Kitabxanalar ixtisas səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə, biliklərin peşə fəaliyyətində tətbiqi ilə, sistemli biliklərin əldə edilməsi ilə bağlı olan təhsil və şəxsi təhsil funksiyasını inkişaf etdirməlidirlər. Onun əsasında fasiləsiz təhsili həyata keçirmək mümkündür (2).

Bu baxımdan mütaliə mühüm elmi-nəzəri problemdir və onu həyata keçirmək üçün xüsusi müəssisələr sisteminin yaradılmasına və inkişafına ictimai tələbat meydana çıxmışdır. Bu müəssisələr içərisində kütləvi mütaliənin əsas təşkilatçılarına çevrilmiş və şəxsi təhsilin əsas bazası sayılan kitabxanalar xüsusi və aparıcı yer tutur. Təsadüfi deyil ki, hələ XX əsrin əvvəllərində təhsil sistemi ilə yanaşı həm də tədris müəssisələrində kitabxana şöbələri yaradılırdı. Kütləvi kitabxanalar o dövrdə savadsızlığı aradan götürməklə bir növ mədəni çevriliş etmişdilər. Həmin təcrübə, yəni təhsillə bağlı məsələlərdə kitabxana təcrübəsi bu gün də öz aktuallığını saxlamaqdadır.

## Ədəbiyyat

1. Ağayev M., Məmmədov K. *Şagirdlərin tərbiyəsində birgə iş: məktəb, ailə və cəmiyyət* // *Azərbaycan müəllimi*.-1997.-2 sent.

2. Айзенберг А.Я. *Самообразование: История, теория и современные проблемы*.-М.-Высшая школа,1986.-с.95.

3. Xələfov A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük (3 his.-də)*.-H.1-2.-B., 2001.-400 s.

4. *Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu* // *Kitabxanaşünaslıq və bibliografya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal* / BDU.-B., 1999.-№1.-S.11-12.

5. Xələfov Ə.T. *Mütaliə mədəniyyəti* // *Mədəni-maarif işi*. -1983.- №3. – s. 16-28.

6. *Воспитание культуры чтения: Методические рекомендации*. -М., 1973. –33 с.

7. Осипова И. Библиотека и образование: К постановке проблемы // *Библиотекосведение*. -1999. -№1 -С. 22-28.

8. Примаковский А.П. О культуре чтения: Методы самостоятельной работы с книгой в свете науч. организации умств. труда.- М.: Книга, 1969. –158 с.

9. Проблемы непрерывного образования взрослых: Сб. науч.тр. -Л., 1979. -77 с.

*Халида Алиева*

***Культура чтения и система непрерывного образования***

**РЕЗЮМЕ**

*В статье анализируются культура чтения и система непрерывного образования в современном информатизированном обществе.*

*Здесь характеризованы место библиотек их перспективные направление.*

*Halida Aliyeva*

***Reading culture and system of continuous education***

**SUMMARY**

*In the article is analysed in the society of modern informationreading culture and system of continuous education.*

*Place of the libraries have been defined their perspective development here.*